

“Skriften” på kroppen. Tatoveringer – dengang og nu¹

Lone Wriedt Sørensen

Selvom kultur og humaniora ikke vægtes højt i disse tider, er det interessant at se, hvordan antikken stædigt har formået at få en fod indenfor døren i mange forskellige sammenhæng. Det gælder f.eks. de populære Harry Potter-bøger, som gør flittigt brug af antikke guder og myter, såvel som arkæologiske fund. Antikkens figurer finder også stadig indpas i filmindustrien, det være sig i historiske opsætninger eller i monsterfilm, og de har været flittigt brugt i bl.a. politisk satire igennem tiden.² I dag bliver antikkens billedverden imidlertid også anvendt i en helt anden og meget mere personlig sammenhæng. De indgår i tatoveringer, som i det 21. århundrede har fået et gevaldigt opsving. Globalt set er der tale om et nyt dynamisk forskningsfelt, som her i Danmark pensionister i stigende grad bidrager til.³ Det følgende forsøger at give et indblik i nogle antikke og senere kultures brug af tatoveringer og undersøge mulige sammenfald i deres betydninger over tid.

Tatoveringer kan bestå af enkelte motiver eller af mere eller mindre fantasifulde sammensætninger, som man kunne kalde collager (fig. 1).

På hjemmesiden tattooforfans.com kan man læse, at “[t]he wearable art of painting” i Grækenland, den vestlige civilisations vugge, er i en rivende udvikling og omfatter både banale billeder af mytologiske væsener og kreative surrealistiske mesterværker, som kan booste den enkeltes individualitet.⁴ Det er imidlertid ikke den pæne *Fig. 1. Rygtatovering* klassiske stil, som blev dyrket af J.J. Winckelmann (1718-68) og hans følgere, der er fremherskende, men ofte en mere svulstig stil, som snarere kan sammenlignes med f.eks. Pergamonaltret fra den hellenistiske periode. På rygtatoveringen afbildet her ses foroven en brysk Zeus gengivet i en bydende gestus med lynkilen. Hans ørn i en noget overdimensioneret udgave er placeret over et tempel, som

-
1. Kære Thomas, tillykke med årene og tak for godt samarbejde. Jeg ved ikke, om du interesserer dig for tatoveringer, men håber, dette bidrag vil more dig.
 2. Sørensen (2019) 20.
 3. Sørensen (2021a) 4-5; (2021b) 6.
 4. <https://tattooforfans.com/design-amp-ideas/greek-tattoos>.

kunne være Zeustemplet i Olympia. Under skydækket ses hoplitsoldater, og de forreste skjolde, som korrekt overlapper hinanden som i en phalanx, danner en slags bælte rundt om den tatoveredes talje. De valgte motiver er ikke tilfældige, men oses hver især og tilsammen af maskulinitet, hvilket er kendetegnet for mange af disse tatoveringer. Et andet eksempel viser korehallen fra Erechtheion og Exekias' amfor med Achilleus, der dræber amazonedronningen Penthesileia, afbildet på et par ben i en ikke umiddelbart forståelig sammenhæng med blandt andet ulve (fig. 2a-c).

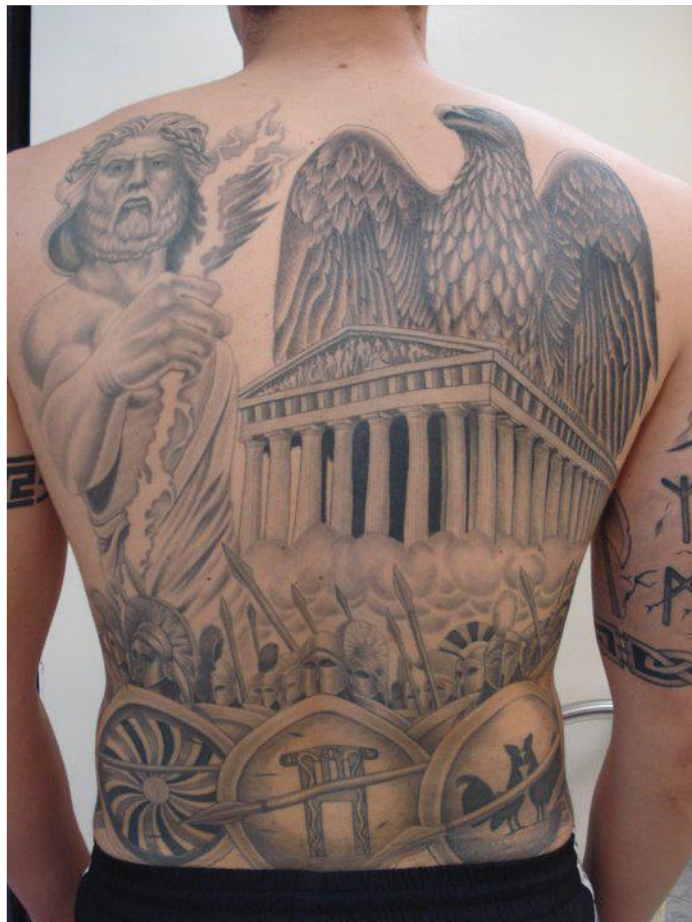

Fig. 1. Rygtatovering

Fig. 2a-c Erechtheion; Bentatoveringer; Amfor af Exekias: Achilles dræber Penthesileia

Tatoveringer har været praktiseret i mange forskellige kulturer verden over, men i den vestlige verden har de i mange år været anset for at høre hjemme især blandt søens folk. De tidligste europæiske tatoveringer forbinder man traditionelt men ikke helt korrekt med kaptajn Cooks udforskning af Stillehavet i 1700-tallet, hvor søfolk blev bekendt med de indfødtes tatoveringer.⁵ Med tiden fik specifikke tatoveringer bestemte betydninger og kunne referere til bestemt begivenheder, ønsker eller rang. F.eks. markerede en fuldrigger, at pågældende sømand havde sejlet rundt om Kap Horn, en nordstjerne at han ville finde vej hjem, og et reb om håndledet at han var dæksmand. Der er altså tale om en slags billedsprog, som man hen over forskellige nationaliteter og sprog brugte til at meddele sig til hinanden på, og det er sådan set ikke noget nyt. Andre samfundsgrupper, som blev associeret med tatoveringer, var kriminelle og prostituerede. Lidt mere overraskende er, at de kongelige i Europa og Rusland tog tatoveringerne til sig, sandsynligvis fordi kendskabet til den japanske tatoveringskultur blev formidlet via elitens rejser til Japan og dermed kom til at stå for noget eksotisk. Da de royale var trend-setters, spredte denne mode sig hurtigt til de underliggende eliteklasser.⁶

5. Caplan (1997) 111; Schieldkrout (2004) 325.

6. Fisher (2002) 94; Gilbert (2019) 321.

I det sene 20. århundrede begyndte en blomstrende periode for tatovører i Europa og Amerika, hvilket medførte, at man gerne ville gøre branchen mere stueren. Tatovøren Sutherland Macdonald, der som den første åbnede en salon i London i 1889 og kunne regne nobiliteten blandt sine kunder, foreslog allerede i 1890'erne at ændre betegnelsen på udøverne af dette lidt tvivlsomme erhverv fra 'tattooer' til 'tattooist', fordi han fandt, at denne term ligesom klang lidt af *artist* og *art*. Ikke blot havde han heldet med sig, men betragtes nu som en af de bedste tatovører fra sin tid.⁷ Dog hersker der stadig uenighed om, hvorvidt tatovører kan betragtes som professionelle.⁸ Nyere tids tatoveringskultur i den vestlige verden, den såkaldte *tattoo renaissance*, begyndte i 1960'ernes protesttid,⁹ og tog fart i 1970'erne i punk- og bikermiljøer sammen med andre former for *body modification* så som piercing, og med 1990'erne havde det udviklet sig fra et subkulturelt til et main-stream fænomen.¹⁰ I essayet "Off-beat and Naked" fra 1999 erklærede den fremtrædende feministiske kunsthistoriker Linda Nochlin "I like any nude that isn't classical, any naked body that doesn't look like Michelangelo's *David* or the *Apollo Belvedere*. For me, as for the poet-critic, Baudelaire in the 19th century, the classical nude is dead, and deathly. What is alive? The offbeat, the ugly, the other, the excessive".¹¹ Dermed synes hun at tale mit udsagn om antikkens nutidige betydning midt imod, men faktisk kan moderne tatoveringer både udtrykke en re-renaissance og et opgør med det pæne klassiske ideal, som demonstreret på figs. 1 og 2. Nochlin nævner som en slags hadeobjekter næppe tilfældigt to statuer, som gennem tiden har været meget populære eksponenter for det finkulturelle, men pudsig nok er netop Apollo Belvedere sammen med Afrodite fra Melos nogle af de mest anvendte græske statuer på moderne tatoveringer, hvilket nok ville have irriteret Linda Nochlin at se. Dette gælder især de realistiske gengivelser, mens de mere fantasifulde udgaver og endog *distortions* til gengæld nok var faldet i hendes smag (fig. 3a-h).

7. Steckdaub-Muller (2018) 45.

8. Steckdaub-Muller (2018) 46.

9. Kosut (2015) 34.

10. Kosut (2013) 8.

11. Noclin (1999) np.

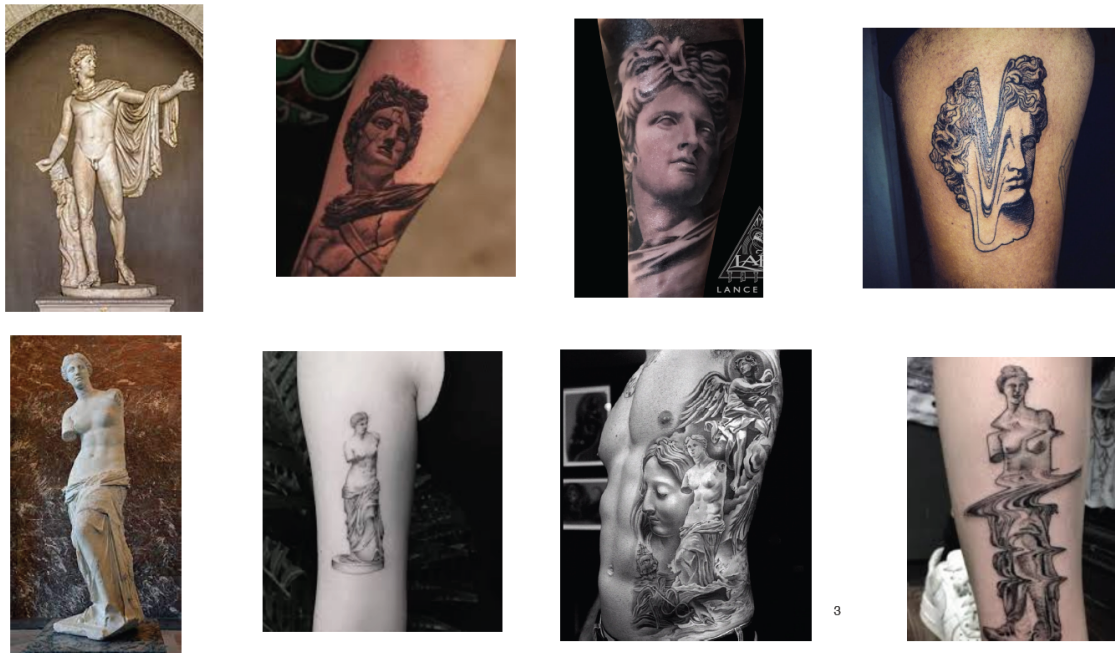

Fig. 3 a-h. Statuer og tatoveringer. A-d: Apollon Belvedere; e-h: Afrodite fra Melos

Det bliver ofte fremhævet, at tatoveringer er en slags ekstra lag tøj, og i moderne sprogbrug kalder man f.eks. tatoveringer designet til arme for en *sleeve tattoo*. Ligesom tøj kan tatoveringer bruges til at gentænke og forandre kroppen i det uendelige, alt efter hvad man ønsker at udtrykke. Identitet opfattes dermed som noget, der kan konstrueres, og kropstatoveringer ses som et udgangspunkt for at gentænke det indre contra det ydre og det private contra det offentlige.¹²

Forskellige motiver på attisk sort- og rødfigurskeramik inspirerer også nutidige tatovører og deres kunder. Som yderligere eksempler på mytologiske fremstillinger kan nævnes Exekias' velkendte amfor med Achilleus og vennen Patroklos, der under belejringen af Troja får tiden til at gå med brætspil (fig.4a-b).

12. Castellani (2020) 49, 64.

4

Fig. 4 a-b. Amfor af Exekias med Akilleus og Paroklos; ryg-tatovering af Exekias-amfor

Her er der en fin overensstemmelse mellem billedfeltet på amforen og placeringen af tatoveringen hen over ryggen, mens tondomotivet på Sosias-malerens kylix med Achilleus, der forbinder Patroklos' sårede arm, er mindre heldigt anvendt som benmotiv (fig. 5a-b).

Fig. 5a-b. Sosias-malerens kylix: Achilleus forbinder Patroklos; tatovering af samme motiv

Men i begge tilfælde har tatovøren bestræbt sig på en minutiøs gengivelse af de fine detaljer, man ser på de originale vasemalerier. Der ligger lidt mere opsøgende arbejde i de to lårtatoveringer på fig. 6b, som viser henholdsvis en kvindelig kitharist og en mandlig lyrespiller.

Fig. 6a-c. Pelike af maler fra Chicago-malerens kreds; kylix af Brygos-maleren; lårtatoveringer af musikanter fra a og b

De to figurer stammer ikke fra samme vasemaleri, men for at imødekomme det, man må formode har været ønsket om en mandlig og kvindelig musikanter, har man fundet frem til den kvindelige musikanter på en pelike tilskrevet en maler i Chicagomale-

rens kreds fra midten af det 5. århundrede f.Kr. (fig. 6a), mens den mandlige stammer fra en lidt tidligere kylix af Brygosmaleren (fig. 6c). Man har dog gengivet ham spejlvendt, således at de to musikanter på lårene står vendt mod hinanden. Hvorfor man har valgt lige disse motiver, er ikke godt at vide, men da det i dag er vigtigt, at tatoveringer som sådan er individuelle og udtryk for ens personlighed, må man gå ud fra, at de har en speciel betydning for de tatoveredes selvforståelse – måske markerer de, at ejermændene har en beskæftigelsesmæssig tilknytning til antik-fagene, eller bare er antik-nørder.

Antikke vaser, statuer og templer er altså en integreret del af den ikonografi, som anvendes inden for den moderne tatoveringsindustri, og det er interessant at se, at ret nøjagtige kopier anvendes side om side med mere frie omskrivninger. Men betydningen af tatoveringer er dog mere differentieret, og der kan være forskellige årsager til, at man 'ifører' sig tatoveringer, f.eks. for at opnå terapeutisk lindring eller markere religiøse, magiske, sociale eller etniske relationer. Spørgsmålet er, om der er sket en markant udvikling fra antikken til den vestlige verden i dag, eller om anvendelsen af tatoveringer dengang og nu er nogenlunde sammenfaldende.

Terapi

Den 5.300 år gamle mumie af 'the ice-man Ötzi' (fig. 7a), som blev fundet i Alperne, er indtil videre det ældste tatoverede menneske, vi kender. Ud over at være et unikum har Brad Pitt gjort ham til lidt af en celebritet ved at få en tatovering af ham på sin venstre underarm (fig. 7b).

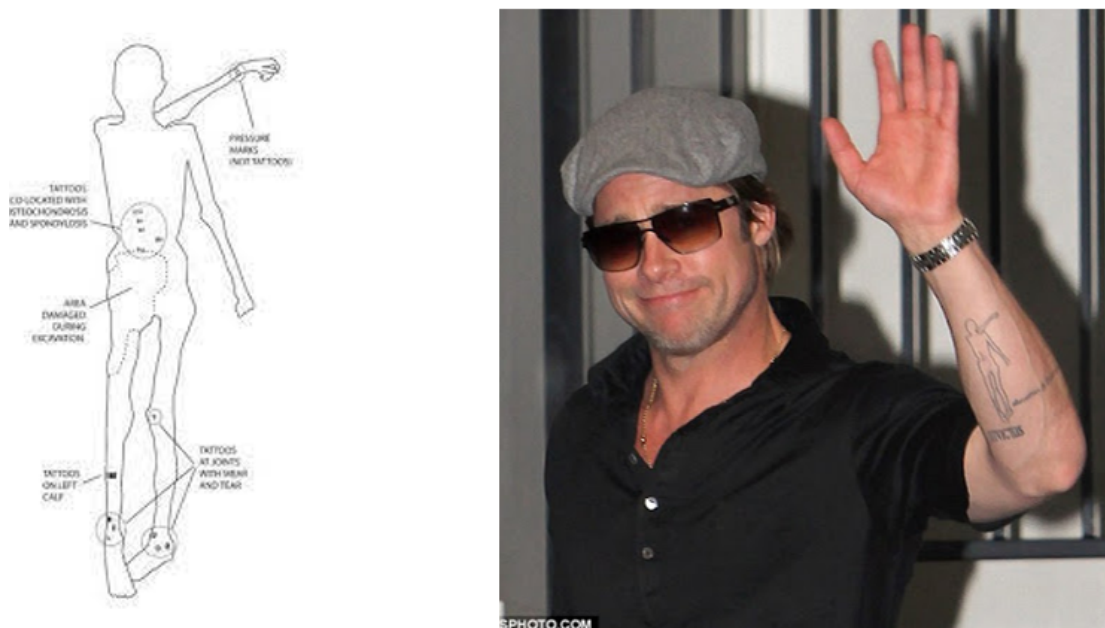

Fig. 7a-b. Ötzi; Brad Pitt med tatovering af Ötzi

Ötzi har tatoverede linjer med blåsorte kulstofpigmenter anbragt på de vigtigste led såsom albuer, håndled, knæ og ankler. De er dermed anbragt på steder, som svarer til klassiske kinesiske akupunkturpunkter for reumatiske smerter. Yderligere tatoveringer i regioner på kroppen, hvor galdeblære, milt og lever er placeret, kan skyldes, at han led af mavesmerter og var inficeret med piskeorm.¹³ Et langt senere eksempel på terapeutisk anvendelse er muligvis den såkaldte høvding fra Kurgan 2 i Pazyryk, som vi vender tilbage til nedenfor (fig. 12). Han bærer punkttatoveringer langs rygraden og på højre ankel, som sandsynligvis har haft samme funktion, og Krutak henviser til lignende anvendelse af tatoveringer blandt stammesamfund verden over.¹⁴

I nyere tid har man også hævdet, at tatoveringer bl.a. har en anti-aldnings effekt, og at de er livsforlængende,¹⁵ og de bruges i stigende grad til at dække ardannelser. Som et led i helingsprocessen efter et kirurgisk indgreb mod brystcancer bruger kvinder tatoveringer til at hjælpe dem med at transformere følelsen af at være vansirede og magtesløse til at opfatte sig selv som kønne og handlekraftige. Poeten Deena Metzger, som

13. Krutak (2013) 27.

14. Krutak (2013) 28; 2019, 107.

15. Krutak (2015) 3.

fik tatoveret en gren hen over sit operationsår, formulerede med reference til amazonerne sin oplevelse, som følger:

I am no longer afraid of the mirrors where I see the sign of the amazon, the one who shoots arrows. There is a fine line across my chest where a knife entered, but now a branch winds about the scar and travels from arm to heart. [...] I am no longer ashamed to make love. Love is a battle I can win. I have a body of a warrior who does not kill or wound. On the book of my body, I have permanently inscribed a tree.¹⁶

Religion/magi

Andre tatoveringer falder snarere inden for det religiøse eller magiske. Nye undersøgelser af to mumier fra Gebelein i Egypten, som British Museum erhvervede sig i 1898, har afsløret, at de er tatoverede. Det drejer sig om en kvinde med en række S'er og en linje med bøjet ende på højre skulder, og en mand hvis skulder er udsmykket med to dyr med horn, måske en berberged og en okse. Man ved ikke, hvad de symboliserer, men S-rækker ses på samtidig keramik, og linjen kan være en enkel fremstilling af en værdighedsstav. De to dyr ses også på samtidig elfenben og keramik og kan symbolisere virilitet.¹⁷ Mumierne dateres til 3.349-3.018 f.Kr. og hører til præ-dynastisk tid og dokumenterer dermed, at brugen af tatoveringer i Egypten er tidligere end ellers antaget.

Før disse undersøgelser blev foretaget, anså man tre kvindelige mumier fra det 11. dynasti (2055-2004 f.Kr.) fundet i Deir el-Bahari for de tidligste eksempler. Den enes navn, Amunet, og hendes titler, bl.a. 'Hathors præstinde', er bevaret på hendes kiste (fig. 8a). Tatoveringen på hendes underliv, som også er gengivet på faiencefigurer (fig. 8b), er blevet fortolket som erotisk, men er måske snarere forbundet med frugtbarhed eller markerer et nubisk lændeklæde.

16. Reid-de Jong & Bruce (2020) 669.

17. Friedman (2017) 12, figs. 1.1-1.2.

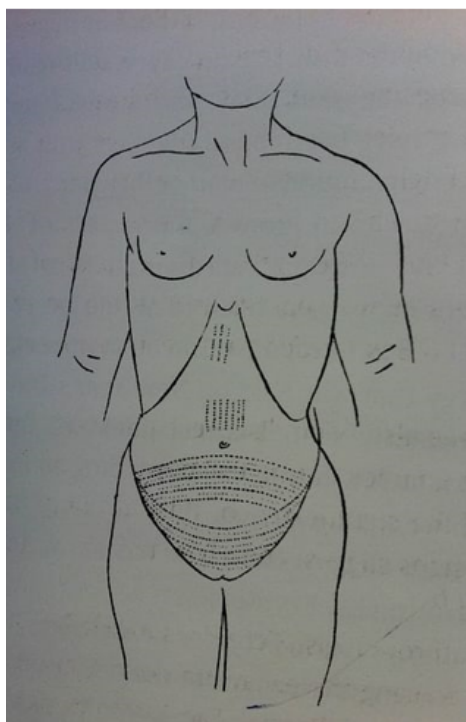

Fig. 8a-b. Amunet. Mumie fra Deir el-Bahari; egyptisk faiencefigur

En kvindelig akrobat gengivet på et potteskår fra Deir-el-Medina har en lignende dekoration,¹⁸ og sådanne skørter er fundet i nubiske kvindegrave i Hierakonpolis.¹⁹ De to andre kvinder fra Deir-el-Bahari, som blev fundet i en grøft, er velbevarede og viser, at de er tatoveret både på krop og lemmer (fig. 9). De er dekoreret med punkter og streger, som i nogle tilfælde former rombemotiver, som er karakteristiske for nubiske kvinder, der udførte den akrobatiske dans *ksks* ved fester til ære for gudinden Hathor. Nogle mener derfor, at disse danserinder blev introduceret til Egypten, da Egypten koloniserede det nubiske C-gruppe-folk i begyndelsen af Det mellemste Rige.²⁰

18. De Groot (2017) fig. 9; Ashby (2017) 74.

19. Friedman (2017) 26.

20. De Groot (2017) 15; Ashby (2018) 67.

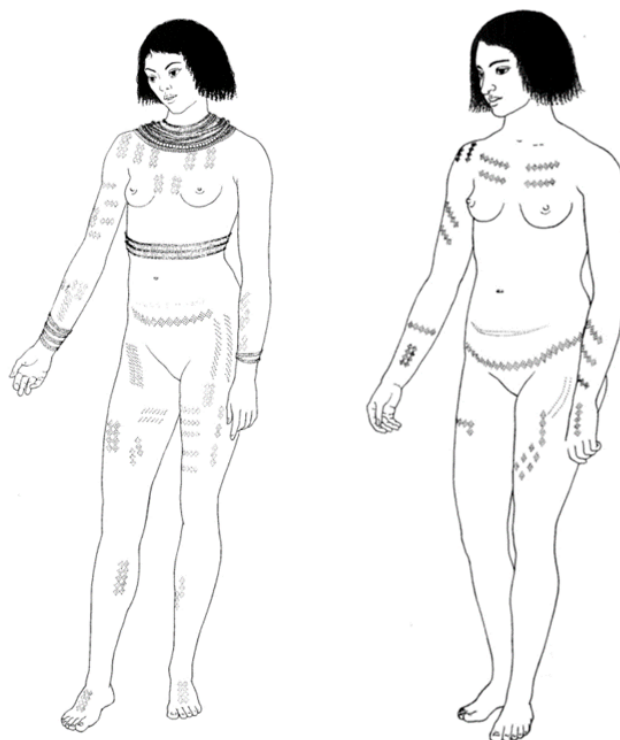

Fig. 9. Mumier fra Deir el-Bahari

På en mumie fundet i Deir el-Medina og dateret til 1300-1070 f.Kr. kunne man identificere 30 tatoveringer (fig. 10a-b). Desværre mangler mumiens hoved, hænder og ben, men forskellige analyser har vist, at det drejer sig om en kvinde på 25-34 år, og at tatoveringerne dækker halsen og overarmene og ses på ryggen og hoften.

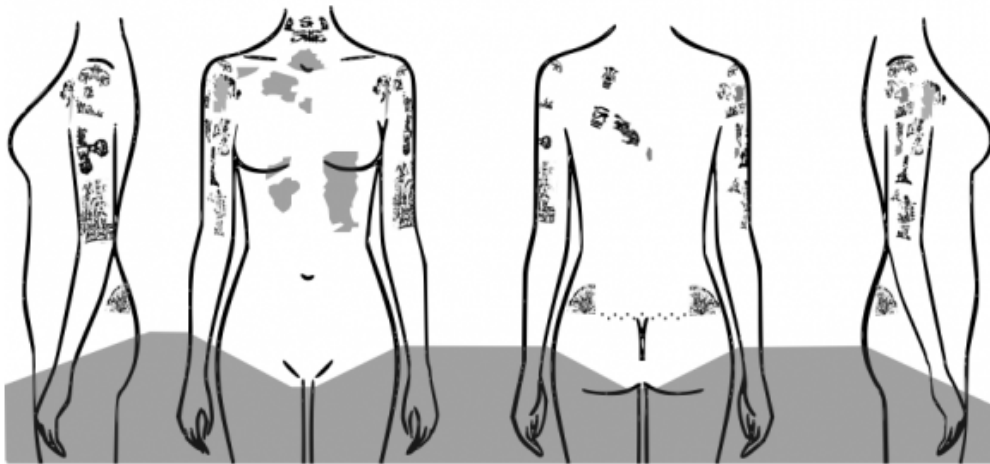

Fig. 10a-b. Mumie fra Deir el-Medina; halstatoveringer på mumien

De er altså ikke anbragt på steder, som kan føre til en erotisk fortolkning.²¹ Motiverne her hører alle til faraonisk egyptisk ikonografi så som *wedjet eyes*, nefertegn, sistrum, lotusblomster og køer.²² Koen refererer til Hathor, og de andre tegn skal, ud over at være ondtavværgende, ifølge Austin and Gabeil i denne sammenhæng måske snarere fortolkes som magiske og fungere som forbindelsesled til gudinden, som den afdøde tjente som en slags klog kone eller magiker. Et sidste eksempel er en kvindelig fløjtespiller på et vægmaleri fra Minet el-Beida fra det 19. dynasti. På hendes lår ses en

21. Austin & Gabeil (2017) 26.

22. De Groot (2017) 19, figs. 10-12; Austin & Gabeil (2017).

fremstilling af dværgdæmonen Bes, som man tilbad i forbindelse med graviditet og fødsler, og som var Hathors følgesvend, og dermed understreger den de tatoverede dansere og musikanters tilhørsforhold til Hathor.²³ Egypterne anvendte altså tatoveringer allerede i præ-dynastisk tid, og allerede på dette tidspunkt brugte man figurmotiver. Det tyder på, at man udviklede forskellige tatoveringssystemer i Egypten og Nubien, og selvom de formodentlig begge steder har haft en beskyttende, terapeutisk eller magisk funktion, kan de således også opfattes som kulturelle eller etniske markører.²⁴ Dette understreges af egyptiske gengivelser af tilfangetagne libyske ledere, der ligeledes er forsynede med tatoveringer.²⁵

Ifølge Herodot²⁶ brugte man også senere hen tatoveringer som religiøse markører i Egypten. På hans tid var det stadig skik, at en husslave kunne søge asyl i et tempel for Herakles ved den canopiske udmunding af Nilen, og ingen kunne røre ham, når han forsynet med tatoveringer var indviet til guden. Tatoveringer blev også anvendt i forbindelse med religion i det østmediterrane område, hvor f.eks. tilhængere af gudinden Atargatis i Hierapolis i Syrien bar tatoveringer på halsen eller hånden.²⁷

Som det vil fremgå nedenfor, kunne kristne grupper også anvende tatoveringer til at markere deres religiøse ståsted, og i det 16. og 17. århundrede fik europæiske pilgrimme, som besøgte Det hellige Land, tatoveret et kors, kristogrammer eller Kristusfigurer som tegn på deres religiøse sindelag. I dag bruges tatoveringer ligeledes til at markere et religiøst ståsted. I nogle tilfælde er der tale om et enkelt kors eller hænder samlet i bøn, mens andre foretrækker mere overdådige motiver af Kristus, Jomfru Maria eller Den sidste Nadver, som fås både som arm- og rygtatovering (fig. 11).

23. De Groot (2017) fig. 17.

24. Friedman (2017) 33.

25. De Groot (2017) 31, figs. 18-24.

26. Hdt. 2.113.2.

27. Lucian *Syr.D.* 59.

Fig. 11. Rygtatovering. Den sidste Nadver

Kultur

Som klassisk arkæolog forbinder man umiddelbart antikke tatoveringer med skytherne og thrakerne. Begrebet skyther dækker over en række oprindeligt beredne indoeuropæiske nomadestammer, som boede på sletterne mellem Grækenland, Persien og Kina, og som Herodot har en længere beretning om.²⁸ Han beskriver dem som dygtige bueskytter, men med nogle barbariske skikke. F.eks. huggede de hovederne af de fjender, som faldt i krig, og hængte deres forarbejdede skalpe på hestenes seletøj – jo flere, jo bedre. Kranierne blev udformet til bægre, som de rige forsynede med forgyldninger, og bægrene gik så på omgang i drikkelag, hvor den stolte vært underholdt om de oprindelige ejermænds kranke skæbner. Herodot beretter ligeledes om de skythiske kongers storslåede begravelser, hvordan ligene blev balsameret og lagt i graven med slaver, konkubiner og heste samt rige gaver udført i guld. Netop disse guldsager kom til at sætte skub i udforskningen af skytherne. Zar Peter den Store (1672-1725) modtog i forbindelse med sin søns dåb en gave fra en mineejer fra Ural, og han blev så betaget af dyrestilen på disse genstande, at han erklærede, at alle sådanne fund skulle tilfalde

28. Hdt. 4.65.

kronen.²⁹ I 1865 begyndte man udgravninger af begravelseshøje i Pazyryk dalen i Altai-bjergene, hvor forskellige typer organisk materiale var velbevaret pga. permafrosten i området. Her har man fundet flere mumier tatoverede med denne dyrestil. Der er tale om både mænd og kvinder, og de rigt dekorerede har klart hørt til overklassen, mens almindelige mennesker havde en enkelt tatovering.³⁰ Motiverne omfatter realistiske gengivelser af fugle og dyr samt fantasidyr, som ifølge Pankova ikke har haft en ren ornamental betydning men relaterer sig til lokal mytologi og verdensanskuelse: De er fremstillet enkeltvis eller i livlige kampscener eller processioner, og nogle mener, at de kan opfattes som slags visuelt sprog i et ellers non-litterært samfund.³¹ Den mest berømte mumie er nok høvdingen fra Kurgan 2, som er tatoveret på armene med griffe, vingede løver og hjorte med ørnehoveder, og på det bevarede højre ben ses en stor fisk og en række geder (fig. 12)? Da fundet blev offentliggjort, blev en arkæologistuderende på Aarhus Universitet så begejstret, at han lod sig tatovere med samme motiver hos Tato Jim i Aarhus, og mange andre på verdensplan har ligeledes ladet sig inspirere af disse motiver.³²

29. Dale & Krutak (2017) 100.

30. Yatshenko, S.A. 2013, 98.

31. Pankova (2017) 87.

32. Dale & Krutak (2017) 103.

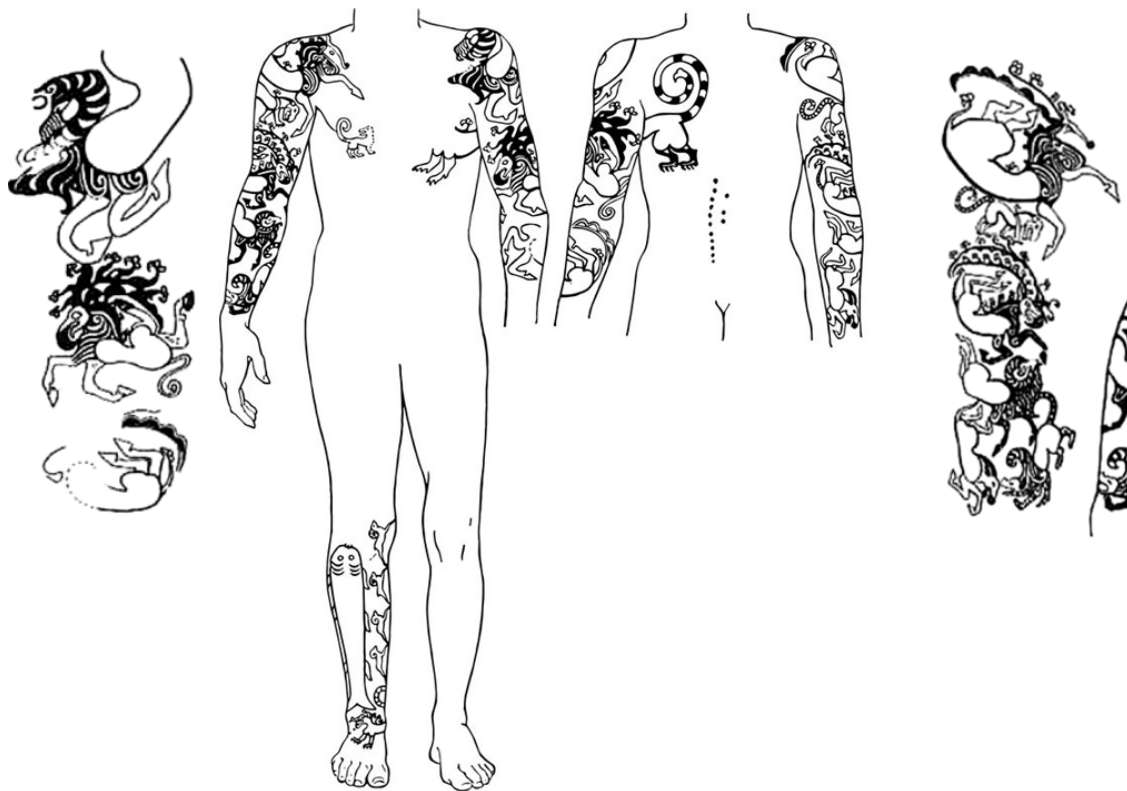

Fig. 12. Høvdingen fra Kurgan 2, Pazyryk

Skythernes tatoveringer er hovedsagelig placeret på arme og ben, og ud fra fundomstændighederne lader de til at have været tildækket af tøj, hvilket ifølge Fahlander tyder på, at deres primære formål ikke har været at skulle betragtes og vurderes af andre. Ifølge Fahlander er det ikke fyldestgørende blot at se dem som udtryk for mytologiske forestillinger eller som sociale og emblematiske markører, men at de snarere har noget at gøre med isoterisk magi.³³ Med reference til Gells undersøgelser af polyneisiske tatoveringer foreslår han, at man erhvervede sig egenskaber fra de afbildede dyr, og at f.eks. den store fisk og gederne kan referere til styrke i forbindelse med fysisk aktivitet på land og i vand.

Thrakerne anvendte også tatoveringer, men der findes ingen mumificerede eksempler fra deres hjemland. Vi har alligevel en ide om dem, dels via Herodots beretning og dels via græske afbildninger.³⁴ I sin beskrivelse af thrakerne lægger Herodot

33. Fahlander (2015) 60.

34. Rees (2020) 280.

vægt på at fremhæve forskellene mellem dem og grækerne, altså mellem barbarerne og de civiliserede.³⁵ Blandt andet havde thrakerne flere koner, de var lovløse, havde rødt hår og blå øjne, og de kunne ikke kontrollere deres unge piger. Tatoveringer var et tegn på ædel byrd, mens mangel på samme signalerede lav status. Grækerne, derimod, anså tatoveringer for en degradering, og i et forsøg på at bringe denne thrakiske værdisætning af tatoveringer i overensstemmelse med deres syn, henviste grækerne til en version af Orfeusmyten, hvor thrakiske kvinder i et anfald af jalousi dræbte Orfeus, og deres mænd tatoverede dem med mørk blå farve, for at de aldrig skulle glemme deres ugering.³⁶ Dermed fremstod de thrakiske kvinders tatoveringer som en slags straf, hvilket passede bedre til det græske mandesamfunds syn på kvinder.

En delvis lignende og delvis afvigende holdning ses hos filosofen Klearchos fra det 4. årh. f.Kr. Han beskriver, hvordan de skythiske mænd efter en kamp mod thrakerne lemlæstede de thrakiske mandlige fanger, mens de kvindelige skythere tatoverede de thrakiske kvinder, som derefter valgte at tatovere resten af kroppen for skjule denne skændsel.³⁷ Klearchos skriver dog, at de thrakiske kvinder blev "broderet", og at de med de efterfølgende tatoveringer transformererede sig til billedtæpper. Ifølge Rees viser dette, at grækerne havde forståelse af tatoveringer som en kunstform.³⁸ Det samme fremgår også hos den anonyme 5. århundredes forfatter til *Dissoi logoi*, som skriver, at hos thrakerne er tatovering af piger en slags ornament, mens det ellers er en slags straf for en kriminel handling.³⁹

Kendskabet til den visuelle udformning af thrakiske kvinders tatoveringer skylder vi pudsigt nok grækerne, eller i hvert fald grækernes gengivelser af dem på attiske rødfigurs vaser fra det 5.-4. århundrede f.Kr. Kvinderne er enten gengivet i mytologiske scener eller fremstillet som prostituerede eller slavinder, der beskæftiger sig med dagligdags gerninger og drager omsorg for de døde. Tatoveringerne er ofte ganske enkle som på en tidlig klassisk rødfigurs stamnos af Hemonax med mordet på Orfeus, hvor

35. Hdt. 5.6.2.

36. Rees (2020) 281.

37. Clearch. fr. 46 *apud* Ath. 12.27.

38. Rees (2020) 284.

39. *Dissoi logoi* 2.13; Dinter & Khoo (2020) 90.

punkterne på den ene kvindes arme stemmer overens med decorationen på hendes chiton (fig. 13).⁴⁰

Fig. 13. *Stamnos af Hermonax*

På en tidlig 4. århundredes krater fra den såkaldte Black Fury Group er de thrakiske kvinders arme og ben tatoveret med geometriske motiver så vel som slanger og hjorte (fig. 14). De kan minde lidt om amazonernes dekorerede 'bodystockings' og dermed referere til denne frigjorte og krigeriske kvindegruppe i den græske mytologi. Men som påpeget af Rees kan der også være et æstetisk eller kunstnerisk aspekt i fremstillingen.⁴¹ Favnen, der ses i billedfeltet sparrer med hjortene, som sammen med slangerne er gengivet som en slags borter på kvindernes arme og ben. Den enkle tårntinde-

40. Tsiafakis (2016) 267.

41. Rees (2020) 287.

mæander, som pryder den gennemsigtige dragt på kvinden med ryggen til beskueren nederst til højre, er gentaget som tatovering på hendes underben og indplacerer tatoveringerne som en slags tekstil.

Fig. 14. Krater fra the Black Fury Group. 4. århundrede f.Kr.

Ifølge Rees omformulerede grækerne de barbariske tatoverede thrakerinder til en slags græsk kunst ved at afbilde dem som en slags billedtæpper og kunne dermed bedre forholde sig til dem.⁴² Det skal dog lige anføres, at denne fremstilling ligesom andre vasefremstillinger på denne tid var udført i en noget elaboreret og feminin stil. Alli-

42. Rees (2020) 290.

gevel kan det ikke udelukkes, at grækerne anså de thrakiske kvinder for lidt farlige og udfordrende ligesom amazonerne og derfor fremstillede dem med tatoveringer, som kunne minde lidt om amazonernes buksedragter.

I dag anses tatoveringer i visse kvindegrupper for magtfulde midler til at sprænge heteronormative identiteter, og især *full-body* tatoveringer underminerer forskellene mellem mandlig heteroseksualitet og kvindelig homoseksuel tiltrækningskraft. Castellani f.eks. har med sin undersøgelse af lesbiske og biseksuelle kvinder i Italien vist, at mange af dem bruger ekstensiv tatovering som en slags alternativ form for feminin skønhed.⁴³ De åbner vejen for personlig frigørelse og bliver dermed emblemer på selvstændiggørelse. Dette sker ofte i forbindelse med erkendelsen af deres seksuelle orientering, og tatoveringerne kan således opfattes som et led i en slags frigørelsesproces og et indvielsesritual.⁴⁴ Nogle af dem sammenligner oven i købet sig selv med amazonerne som en gruppe selvstændige frie kvinder, der ligeledes undslog sig et mandsdomineret samfunds restriktioner af kvinder. Med disse tatoveringer markerer kvinderne et tilhørsforhold til en bestemt samfundsgruppe, som nogle ville betragte som en subkultur, og det samme gælder f.eks. straffefanger i antikken så vel som nyere tid.

Straf og ejerskab

Som det fremgår ovenfor, var tatoveringer for grækerne et udtryk for degradering, som kunne overgå husslaver såvel som kriminelle og krigsfanger, der blev sendt til minerne. Husslaven kunne tatoveres med ejerens navn, og de kriminelle fik deres forbrydelse tatoveret i panden eller på hænderne, hvilket gjorde det umuligt at skjule det for omverdenen. Dette skete ikke kun for det enkelte individ, men også som en kollektiv afstraffelse. Plutarch (46-120 e.Kr.) beretter, at athenerne under det samiske oprør i 440-39 f.Kr. tatoverede de tilfangetagne samiske oprørere med et specielt samisk skib, en *samaina*, og til gengæld tatoverede samierne de athenske krigsfanger med den athenske ugle – eller også var det omvendt.⁴⁵ Man kopierede altså motiver fra de to staters mønter og markerede dermed, at de var de respektive staters ejendom og kunne sælges på slavemarkedet. På den måde var deres nederlag også let genkendeligt for

43. Castellani (2020) 52.

44. Castellani (2020) 64.

45. Plut. *Per.* 26.3.

deres fjender, men så sandelig også for deres landsmænd, hvis de skulle være så (u)heldige at vende hjem. Et lignende fænomen i nyere tid er nazisternes tatoveringer af koncentrationslejr-fanger, hvor man reducerede det enkelte individ til et nummer i statens industriapparat.

Grækerne overtog tatoveringerne fra perserne, som hovedsagelig brugte dem i straføjemed. F.eks. blev straffefanger tatoveret med storkongen Xerxes' navn. Det ved vi fra en passage hos Herodot, som oplyser, at en del af de thebanere, inklusive general Leontiades, som efter slaget ved Thermopylai i 480 f.Kr. overgav sig til Xerxes, blev tatoveret med storkongens mærke.⁴⁶ Herodot beretter også, at forud for denne hændelse havde Xerxes beordret, at farvandet ved Hellespont skulle lægges i lænker og have 3.000 piskeslag, fordi det havde ødelagt den bro, som han havde bygget for at føre sine tropper over strædet til Grækenland.⁴⁷ Men ikke nok med det, han skulle også have medsendt tatovører, som skulle tatovere Hellespont – formodentligt med kongens personlige mærke. Herodot beretter også om en lidt anden, men ganske smart anvendelse af tatoveringer på den tid, men denne gang brugt af Histiaios, den græske tyrann i Milet.⁴⁸ Under sit påtvungne ophold i Susa sendte han forud for Det joniske Oprør mod perserne i 499 f.Kr. en opfordring til dette oprør mod storkongen Dareios til sin nevø og svigersøn Aristagoras, som i mellemtiden var blevet indsat som guvernør i Milet. For at undgå at budskabet blev opsnapet undervejs, kronragede Histiaios sin mest betroede slave og tatoverede budskabet på hans isse. Da håret var vokset ud på ny, sendte han ham til Aristagoras og instruerede ham i kun at bede Aristagoras om at klippe hans hår af. Dermed blev slaven omformet til et omvandrende brev.⁴⁹

En anden type skrift tatoveringer hos grækerne fremgår af beretningen om poeten Epimenides fra det syvende århundrede. Efter hans død opdagede man, at han havde tatoveringer på huden, og disse er blevet fortolket som strofer fra hans egne digte.⁵⁰

46. Hdt. 7.33.

47. Hdt. 7.34.

48. Hdt. 5.35.

49. Aen. Tact. 31.24-29; Dinter & Khoo (2020) 87.

50. Suda s.v. Epimenides 26; Svenbro (1993) 137.

Som udtrykt af Dinter og Khoo blev Epimenides i døden veritabelt omformet til sit eget værk.⁵¹

Ligesom grækerne anvendte romerne hovedsagligt tatoveringer som en degradering. Ifølge Sveton lod kejser Caligula ikke blot slaver, men også respektable borgere tatovere som en ekstra ydmygelse, når han fratog dem deres status og sendte dem i minerne.⁵² Tatoveringer kunne dog også bruges som en professionsangivelse som i tilfældet med de romerske soldater.⁵³ En lov fra 381 e.Kr. under Theodosius antyder, at rekrutter skulle have en tatovering på underarmen for at oplyse om deres metier, men ifølge Flavius Vegetius Renuat kunne dette først ske efter en vis prøvetid.⁵⁴ Dermed forhindrede man, at de, der blev anset for uegnede til jobbet, kunne udgive sig for at være soldater.⁵⁵

I antikken blev tatoveringer også brugt i forbindelse med afvigergrupper som for eksempel de kristne, og forskellige kristne grupper straffede indbyrdes hinanden med tatoveringer.⁵⁶ I Bibelen læser vi om Kain, som Gud straffer for mordet på Abel med et mærke i panden, en hændelse, som Goscilo kommenterer således: "God, in fact, may be somewhat blasphemously viewed as the first tattoo artist via remote control."⁵⁷ I senantikken brugte tvangstatoverede kristne selv tatoveringer i en slags oprør mod denne brændemærkning og for at markere deres religiøse tilhørsforhold. Det kunne være et alfa og omega med reference til Johannes' Åbenbaring 22:13, eller bogstaverne INRI, som stod for *Iesus Nazarenus Rex Iudaeorum*, og dermed transformeredes kroppen til et helligt objekt.⁵⁸

Samme form for oprør fandt sted langt senere i de sovjetiske Gulag-fangelejre i Sibirien, hvor tvangstatoverede fanger udførte tatoveringer i denne kriminelle subkultur og ofte tilførte tilsyneladende uskyldige ord en ny og negativ betydning. I

51. Dinter & Khoo (2020) 91.

52. Suet. *Calig.* 27.3; Dinter & Khoo (2020) 88.

53. Dinter & Khoo (2020) 88.

54. Veg. *Epit.* 1.8.

55. De Groot (2017).

56. Dinter & Khoo (2020) 88.

57. Goscilo (2012) 205.

58. Dinter & Khoo (2020) 95.

denne sammenhæng er det især interessant, at i hvert fald nogle af dem skrev slogans på fejlrit latin. Disse slogans behøvede ikke at være ægte latinske citater, men f.eks. *haec fac ut felix vivas* – “gør disse ting, så du lever lykkeligt”, som i Gulag-sammenhæng ofte refererede til seksuelle udskejelser.⁵⁹

Tatoveringer og deres placering på kroppen informerede også om fangernes status i fængselshierarkiet. De, der ikke havde tatoveringer, var nederst på rangstigen, mens de, der lignede omvandrede gobeliner, hørte til eliten.⁶⁰ I det post-sovjetiske Rusland er der sket en ændring inden for fængselstatovering, som nogle beklager. De er ikke længere vidnesbyrd om den enkeltes kriminelle meritter, men man bruger de motiver, man har lyst til. Ofte er de som f.eks. vampyrerne hentet fra amerikanske film, som nogle frygter truer med at ødelægge den gamle veletablerede tatoveringskultur i fængslerne.⁶¹ For fuldstændighedens skyld skal det dog lige nævnes, at statsmagtens mærkning af straffefanger i Rusland ikke er et sovjetisk fænomen. Det blev øjensynligt etableret af Peter den Store i det tidlige 19. århundrede, og under Nicholas I blev systemet udvidet til også at omfatte flygtninge. Fra 1845 og frem til 1864 blev fanger sendt til Sibirien brændemærket med et KT (*katorzjnik*, ‘fange’) eller VOR (‘tyv’) i panden. Englænderne holdt sig heller ikke tilbage, og straffefanger, der blev sendt til Australien i perioden 1787 til 1867, blev tatoveret i panden med et D for *deserter*. Denne menneskelige degradering fandtes ligeledes i middelalderen, hvor man differentierede mellem markeringen af de forskellige lovovertrædelser. F.eks. angav en bådshage, at pågældende var deserteret fra flåden, mens krybskytter blev markeret med horn.⁶²

Kunst

Som nævnt ovenfor er man først i moderne tid begyndt at betragte tatoveringer som en kunstart, og skulptøren Fabio Viale er nok en af de mest markante udøvere med sin helt specielle tilgang, som består i at ‘tatovere’ kopier af antikke statuer med motiver hentet fra helt andre miljøer – Nochlin ville sandsynligvis have bifaldt dette. Blandt disse statuer er der flere udgaver af Afrodite fra Melos, som Viale sikkert også har udvalgt

59. Dinter & Khoo (2020) 96.

60. Goscilo (2012) 212.

61. Goscilo (2012) 212.

62. Goscilo (2012) 209.

pga. den ikoniske status, denne statue har haft. En udgave er pudsigt nok dekoreret med symboler fra det russiske kriminelle miljø (fig. 15).

Fig. 15. Fabio Viale: Afrodite fra Melos

Vurderet ud fra billedgengivelser hænger det russiske våbenskjold, dobbeltørnen, ned foran på brystet, flankeret af to skorpioner. Ørnens klør griber om et scepter og et æble, og på dets bryst ses det ortodokse russiske kors. Under ørnen hænger et malteserkors, og på hver side af navlen ses henholdsvis Skt. Georg med dragen og Døden med løftet le, begge på stejle heste. På ryggen kan man skimte en eller flere bygninger med løgkugler og i forgrunden en til to personer. Det russiske våbenskjold har udviklet sig over tid. Ivan III (1440-1505) anbragte Skt. Georg og dragen midt på

ørnens bryst, mens kløerne holdt et sværd og det russiske ortodokse kors – scepter og æble kommer til i en senere udgave af våbenskjoldet. Epauletten på Afrodites højre skulder var et meget stærkt magtsymbol blandt fanger i de sovjetiske fangelejre, og løgkuperne stammer fra samme sted, hvor de markerede, hvor mange gange, man var blevet interneret, eller hvor mange år man havde været indespærret. Korset på ørnens bryst og malteserkorset, som refererer til Paul I (1754-1801), der som stormester af ordenen forsøgte at forsvare Malta mod Napoleon, samt placeringen af Skt. Georg som pendant til Døden, lader til at være udtryk for Fabio Viales kreativitet, dog igen med afsæt i fangetatoveringer. Personen, som skimtes på ryggen, kan enten være en af ærkeenglene, som ses på Paul I's våbenskjold fra ca. 1800, eller Jomfru Maria med Jesusbarnet, som er gengivet med en lignende arkitektonisk baggrund på mange straffefangere tatoveringer (fig. 16).

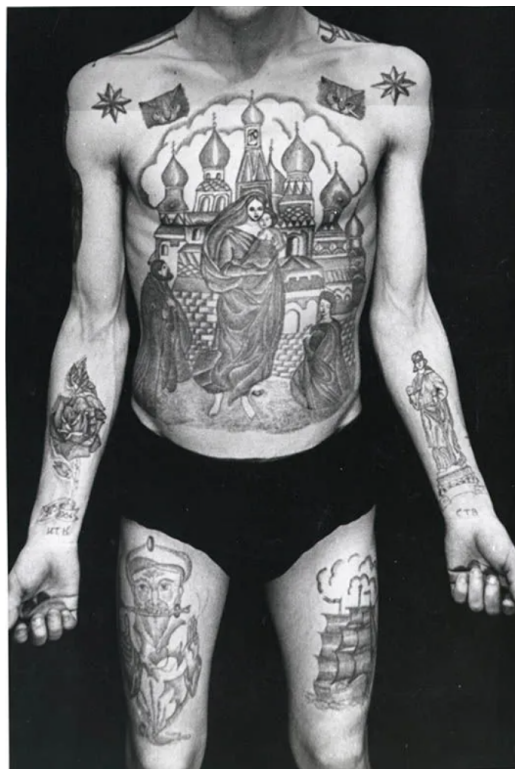

Fig. 16. Tatoveret sovjetfange

I et interview fra 2020 udtaler Fabio Viale, at hans værker dels hører hjemme i kunsthistorien og dels i tatoveringsmiljøet, og dette gælder især de kriminelle tatoveringer. Han udtaler i den forbindelse:

[...] it is a meeting between life and death, between the sacred and the profane. A combination, the relationships between these two sets, results in a solid bond that creates energy: the preconception we have of classical beauty and the hardness inherent in a certain type of criminal tattoo provoke gasp and wonder.⁶³

Fabio Viale har også 'iført' Laokoongruppen forskellige japanske *yakuza* 'body suits', som har deres oprindelse i den japanske underverden, mens motiverne kan være hentet andre steder. Til sin første udgave af gruppen fra 2018 valgte han at kopiere Giovanni da Modenas (1396-1451) fresko af Dantes *Inferno* i Sankt Antonius-katedralen i Bologna (fig. 17).

Fig. 17. Fabio Viale: Laokoön-gruppen

63. <https://www.designboom.com/art/fabio-viale-tattoos-classical-marble-sculptures-04-25-2020/>.

Han opstillede statuen på det sted i München, hvor nazisterne havde deres første parade, og med reference til bl.a. denne statue har han udtalt: “As you can see, every single artwork has a different story to tell and the tattoo literally enriches the power of my sculptures.”⁶⁴ Fabio Viale har også ændret lidt på gruppen ved at udelade hans sønner på nær den enes ben, som ses foran på soklen, muligvis fordi de afskårne ben dermed svarer til de fragmenterede slanger. Derimod følger tatovøren af samme gruppe originalen mere trofast (fig. 18).

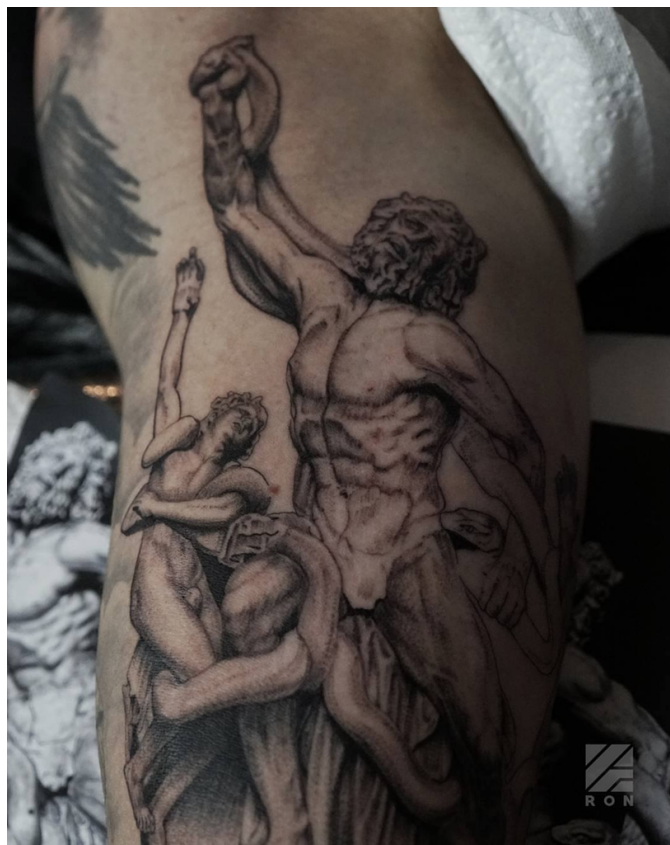

Fig. 18. Tatovering af Laokoon-gruppen

64. <https://www.tattoodo.com/articles/fabio-viale-tattoos-enrich-the-power-of-my-sculpture-150158>.

Fabio Viale maler ikke sine motiver på marmorstatuerne, men anvender en teknik, hvor farven trænger gennem marmorets overflade, ligesom rigtige tatoveringer gennemtrænger huden, og i interviewet med Justine Morrow refereret til ovenfor udtaler han:

My goal is to create a double identity sculpture: tattooing old masterpieces means donating a second life and, in a contemporary way, a new collective image. Today, tattoos could be considered as a suit that everybody may wear, old statues too! Changing an ancient statue's life builds a temporal bridge towards universal beauty.

Smerte og gener

Uagtet hvornår tatoveringer er blevet og bliver lavet, er det forbundet med smerter, selv efter at den mekaniske tatovørnål blev opfundet i 1891 af Samuel O'Reilly. Smertestiveauet er naturligvis betinget af, hvor på kroppen tatoveringen bliver udført, og en særlig ømfindelig placering kunne og kan bruges som en slags manddomsprøve. Fælles over tid er også den infektionsfare, som er forbundet med blive tatoveret. I Egypten efterbehandlede man i antikken tatoveringer med bandager med grødomslag bestående af kløver og bladbede, som både forstærkede motivet og reducerede hævelser. Moderne analyser har endvidere vist, at kløver har en anti-mikrobiologisk effekt, og at bladbede har en anti-inflammatorisk effekt.⁶⁵ I det 19. århundrede var kampen mod tatoveringer ikke blot kulturelt men også sundhedsmæssigt betinget, i og med at man erkendte, at forskellige sygdomme kunne overføres under processen. Dette blev f.eks. demonstreret i England i 1889, da man konstaterede et udbrud af syfilis blandt rekrutter i flåden, som skyldtes, at de var blevet tatoveret af en afskediget soldat, som ernærede sig som tatovør. Problemet var ganske enkelt, at han var syfilitiker, og som andre tatovører brugte han sit spyt til at blande farver og væde tatovørnålene med. På den anden side blev det hævdet, at tatoveringer kunne forhindre sygdomme.⁶⁶

65. Dinter & Khoo (2020) 94.

66. Angel (2013b) 170.

Endnu et fællestræk over tid er ønsket om at få fjernet tatoveringer, hvilket naturligvis især gælder de tvangstatoverede. Man kan forsøge at skjule dem med yderligere tatoveringer som f.eks. de før omtalte thrakiske kvinder og russiske straffefanger. Grækerne anvendte også andre metoder. En indskrift med en liste over mirakler i Asklepioshelligdommen i Epidauros beretter, at Pandaros fra Thrakien kom til helligdommen for at få fjernet en skreven tatovering fra sit hoved. Guden viste sig for ham i et drømmesyn, lagde en bandage om hans hoved og bød ham fjerne den, når han havde forladt helligdommen. Det gjorde han og opdagede, at bogstaverne var blevet overført til bandagen.⁶⁷ Men den gik åbenbart ikke hver gang, for i det 5.-6. århundrede e.Kr. beskrev den medicinske forfatter Aëtius en anden og noget mere pinefuld metode.⁶⁸ Man anvendte et medikament bestående enten af kalk/gips og natriumkarbonat eller af peber, rude og honning. Dette blev anbragt på den rensede tatovering, som allerede havde været forbundet i fem dage. Man prikkede så hul på tatoveringen med en nål og rensede en gang til og gned med salt, før medikamentet blev lagt på. Tatoveringen blev så dækket med en forbindelse i yderligere fem dage. I følge Aëtius kunne en tatovering blive fjernet på 20 dage, vel at mærke uden større sårddannelser og ar.⁶⁹ I dag anvender man for det meste laserstråler til at fjerne tatoveringer, men flere forskellige alvorlige komplikationer kan forhindre, at man opnår det ønskede resultat.⁷⁰

Konklusion

Man kan hermed konkludere, at på mange punkter er der overensstemmelser mellem brugen af tatoveringer i antikken og i nyere tid, men det er ikke altid indlysende at indplacere dem i kun en af de kategorier, som er nævnt her. Eksempelvis hører den skythiske høvding fra Kurgan 2, som er nævnt som et eksempel i den terapeutiske gruppe, også hjemme i den magisk/religiøse gruppe, og de egyptisk–nubiske tatoveringer kan placeres i samme gruppe, såvel som i kulturelle eller etniske grupper sammen med thrakere, skyther og sovjetfanger. Tatoveringer som billedsprog er især udtalt hos thrakere, sovjetfanger, kristne og søfolk, mens tatoveringer som dække over

67. Rees (2020) 279.

68. Aët. 8.12.

69. Rees (2020) 279

70. Khunger et al. (2015) 2-5.

noget uønsket ses hos thrakerne, kristne, sovjetfanger og nutidige forsøg på at dække over arddannelser. Fælles for de fleste tatoveringer er dog, at de kan placeres i grupper, og ifølge Freud er et gruppemedlems psyke intimt forbundet med gruppens dynamik, og det individuelle ego opløses i gruppen.⁷¹ Dette er stadig tilfældet, selvom tatoveringer i dag bruges til at understrege det moderne menneskes individualitet. Skønt tatoveringer i dag langt hen ad vejen er blevet stuerene, forbindes de stadig med specielle grupper som sociale afvigere og psykisk syge, hvor ikke helt overbevisende undersøgelser har konstateret årsagssammenhæng mellem tatoveringer og f.eks. seksuelle og psykiske afvigere.⁷² Straffefanger og bandemedlemmer har traditionelt udgjort andre marginaliserede grupper, hvis tatoveringer man har studeret.⁷³ Der er kun få psykosociale data til rådighed, men nogen mener, at der kan være en sammenhæng mellem tatoveringer og højrisikoadfærd, som kan føre til kriminelle handlinger. Tatoveringer kan altså inddeles i kriminelle og ikke-kriminelle tatoveringer, alt efter om indholdet reflekterer en eller anden konflikt med loven eller ej. Nogle læger har derfor foreslået, at hvis man i forbindelse med en lægeundersøgelse støder på en kriminel tatovering, kan det være udtryk for underliggende psykopatologiske forhold.⁷⁴

Analysen af tatoveringer foretages dog ikke kun i forbindelse med kriminel efterforskning, men også i forbindelse med ulykker, hvor de kan bruges til personidentifikation på lige linje med fingeraftryk og dentalanalyser.⁷⁵ I denne forbindelse kan videnskabelige analyser af de kemiske bestanddele i det anvendte blæk også bruges som en ledetråd.⁷⁶ Temporære såvel som permanente tatoveringer anvendes også i moderne forskningsforsøg, hvor man f.eks. via dem aflæser måling af UV-strålinger og pH-værdier på huden.⁷⁷

71. Altunay et al. (2021) 270.

72. Kosut (2015) 34; Altunay et al. (2021) 273.

73. Angel (2013b) 166.

74. Barghava et al. (2016).

75. Miranda (2020) 7.

76. Miranda (2020) 10.

77. Beans (2018) 3504.

Tatoveringer indgår i den moderne forbrugskultur, som kommunikerer hurtigt via nye globaliserede medieteknologier, og det tages for givet, at de, der har råd til at investere i at ændre, forbedre og forny kroppen på forskellige måder, også benytter sig af dette middel.⁷⁸ Som nævnt ovenfor betragter i hvert fald nogle tatovører sig som kunstnere og deres produkter som *body art*, der kræver evner, præcision og en kunstnerisk indsigt på lige linje med udformning af f.eks. et maleri.⁷⁹ Derfor finder mange, at de bør omfattes af det bredere kunsthistorisk perspektiv, og at der bør indføres ophavsret indenfor branchen, hvilket stemmer fint overens med Fabio Viales synspunkter. Den nye status understreges af, at der jævnligt arrangeres internationale festivaler og museumsudstillinger med fokus på tatoveringer. Samlinger af tatoveret menneskehud som The Wellcome Collection i London har været kendt i hele Europa fra det 17. århundrede og har ofte været forbundet med medicinske eller kriminelle studier.⁸⁰ Der er dog ikke tale om hele menneskehuder som dem, patologen og samleren dr. Fukushi har dedikeret til The Medical Pathology Museum i Tokyo.⁸¹ Fænomenet kendes dog fra antikken, hvor Apollon flår den stakkels satyr Marsyas levende, fordi han i en musikkonkurrence har forbrudt sig mod guderne, og hans hud bliver hængt til skue i et træ.⁸² Den kristne martyr Skt. Bartholomæus skulle have lidt samme skæbne,⁸³ for ikke at tale om en dansker, som deltog i normannernes invasioner i England: Hans hud blev hængt op på døren til en kirke nær Essex til skræk og rædsel for andre ugudelige.⁸⁴ Selvom det kan forekomme lidt makabert, vil der sikkert opstå flere samlinger med tatoveret menneskehud, dels fordi tatoveringerne bliver betragtet som kunstværker, dels fordi de stolte ejermænd mener, at deres personlige tatoveringer skal bevares for eftertiden.⁸⁵ I dag kan privatpersoner indgå et samarbejde med etablerede samlinger,⁸⁶ men de kan også henvende sig til bedemandsforretninger, som dem Michael og Kyle Sherwood har

78. Kosut (2015) 32.

79. Kosut (2015) 37.

80. Angel (2013a) 27.

81. Angel (2017) 108.

82. Angel (2013a) 92.

83. Angel (2013a) 95.

84. Angel (2013a) 98.

85. Angel (2013a) 196.

86. Deter-Wolf & Krutak (2017) 130.

etableret i USA, Canada og England. Her tilbyder man at præservere afdødes tatoverede hud og montere den i UV-beskyttelsesglas, således at de efterladte kan mindes deres kære på en mere intim måde end via et fotografi i en ramme.⁸⁷ Dermed yder man imidlertid ikke de bedste tatoveringer, som man kunne kalde kunst, retfærdighed, da de er kreeret til at spille sammen med de underliggende musklers bevægelser og ligesom *street art* egentlig ikke hører hjemme i et musealt regi.⁸⁸

Under alle omstændigheder er der tale om en rivende udvikling, både hvad angår motivvalg, håndværksmæssig formåen og diverse forbrugerkredse, og vi kan i hvert fald konstatere, at det ikke længere er muligt udelukkende at forbinde tatoveringer med samfundets udskud så som ludere og lommetyve.

Skulle man i øvrigt brænde efter at få en tatovering som dem, der er vist her, men ikke har mod og mandshjerte til at kaste sig under nålen, kan man altid ty til en smertefri erstatning i et udvalg af T-shirts med samme motiver (fig. 19).

Fig. 19. T-shirts med motiver nævnt i teksten

P.S. Efter afslutningen af dette bidrag har man ulovliggjort en række af de farvestoffer, som bruges i tatovørfaget i Danmark. Branchen er truet, men mon ikke de mest ihærdige finder en udvej for at undgå at nedværdige sig til T-shirt-udgaven.

87. Murphy (2019)

88. Sizer (2020) 432.

Bibliografi

- Angel, G. 2013a. *In the Skin: An Ethnographic-Historical Approach to a Museum Collection of Preserved Tattoos*. Dissertation, University College London.
- Angel, G. 2013b. "Atavistic Marks and Risky Practices: The Tattoo in Medico-Legal Debate, 1850-1950" i Reinartz, J. & K. Siena (eds.), *A Medical History of Skin: Scratching the Skin*. London & Vermont: 165-179.
- Angel, G. 2017. "Recovering the Nineteenth-Century European Tattoo: COLLECTIONS, CONTEXTS, AND TECHNIQUES" i Krutak & Deter-Wolf (2017): 107-129.
- Altunay, I.K. & Mercan, S. & Özkur, E. 2021. "Tattoos in Psychodermatology", *Psych* 3: 269-78.
- Ashby, S. 2018. "Dancing for Hathor: Nubian Women in Egyptian Cultic Life", *Dotawo: A Journal of Nubian Studies Volume 5. Nubian Women*: 63-90.
- Austin, A. & Gabeil, C. 2017. "Embodying the Divine: A Tattooed Female Mummy from Deir el-Medina", *Bulletin de l'Institut Francais d'Archéologique Orientale*, 116, 23-46.
- Beans, C. 2018. "Wearable tech meet tattoo art in a bid to revolutionize both", *PNAS* 115 (14): 3504-6.
- Bhargava, S, Singh, R. & Kumari, K. 2016. "Significance of Tattoo Marks in Forensic Psychology: A Review", *International Journal of Current Advanced Reseach* 5: 857-59.
- Caplan, J. 1997. " 'Speaking Scars': The Tattoo in Popular Practice and Medico-Legal Debate in Nineteenth-Century Europe", *History Workshop Journal* 44: 106-142.
- Castellani, A. 2020, "Identity, Gender Roles, and Tattooing among Italian Lesbian Women" i Kloss (2020): 48-66.
- Dale, C. & L. Krutak 2017. "Neo-Pazyryk Tattoos: A MODERN REVIVAL" i Krutak & Deter-Wolf (2017): 99-106.

- De Groot, P. 2017. *The Magic of Reality and the Reality of Imagination: A Study of Depictions of Tattoos and their Agency in Ancient Egyptian and Greek material Culture, dating from c. 2100 to 300BC*. Dissertation, Classics, School of Humanities, University of Glasgow.
- Della Casa, P. & C. Witt. 2013. *Tattoos and Body Modifications in Antiquity. Proceedings of the sessions at the EAA annual meetings in The Hague and Oslo, 2010/11*. Zurich Studies in Archaeology 9. Zürich.
- Deter-Wolf, Aa. & Krutak, L. 2017. "After You Die: PRESERVING TATTOOED SKIN" i Krutak & Deter-Wolf (2017) 130-4.
- Dinter, M.T. & Khoo, A. 2020. "If Skin Were Parchment ... Tattoos in Antiquity", i Kloss (2020): 85-102.
- Fahlander, F. 2015. "The skin I live in. The materiality of body imagery" i Klevnäs, A & C. Hedenstierna-Johnson (eds.), *Own and be own. Archaeological approaches to the concept of possession*. Stockholm Studies in Archaeology 62: 49-72.
- Fisher, J.A. 2002. "Tattooing the Body, Marking Culture", *Body & Society* 8: 91-107.
- Friedman, R. 2017. "New Tattoos from Ancient Egypt: Defining Marks of Culture", i Krutak, L. & Aa. Deter-Wolf. (eds.), *Ancient Ink. The Archaeology of Tattooing*. Seattle, WA: 11-36.
- Gilbert, P.K. 2019. *Victorian Skin. Surface, Self, History*. Ithaca & London.
- Goscilo, H. 2012. "Texting the Body: Soviet Criminal Tattoos", i Goldfrank, D.M. & P. Lysakov (eds.), *Cultural cabaret: Russian and American essays for Richard Stites*. Washington, DC: 203-30.
- Khunger, N., A. Molpariya & A. Khunger. 2015. "Complications of Tattoos and Tattoo Removal: Stop and Think Before you ink", *Journal of Cutaneous Aesthetic Surgery* 8: 30-36.
- Kloss, S.T. 2020. (ed.) *Tattoo Histories: Transcultural Perspectives on the Narratives, Practices, and Representations of Tattooing*. New York.
- Kosut, M. 2013. "The Artification of Tattoo: Transformations within a Cultural field", *Cultural Sociology* 2013: 1-17.

- Kosut, M. 2015. "Tattoos and Body Modification" i Wright, J.D. (ed.), *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*. Oxford: 24.32–38.
- Krutak, L. 2013. "The Power to Cure: A Brief History of Therapeutic Tattooing" i Della Casa, P. & C. Witt (2013): 27-34.
- Krutak, L. 2015. "The Cultural Heritage of Tattooing: A Brief History" i Serup, J., Nicolas Kluger, N. & Bäumlér, W. (eds.) *Tattooed skin and health. Current problems in dermatology*, vol.48, 1-5.
- Krutak, L. 2019. "Therapeutic tattooing in the Arctic: Ethnographic, archaeological, and ontological frameworks of analysis", *International Journal of Paleopathology*, 99-101.
- Krutak, L. & Deter-Wolf, Aa. 2017. *Ancient Ink. The Archaeology of Tattooing*. Seattle and London.
- Miranda, M.C. 2020. "Tattoos and tattoo ink: Forensic considerations", *WIREs Forensic Science* 2: 1-16.
- Murphy, J. 2019. "Preserving a loved one's tattoos after death". *BBC News*. Toronto.
- Nochlin, L. 1999. "Offbeat and Naked." *Artnet* www.artnet.com/Magazine/features/nochlin/nochlin_11-5-99.asp.
- Pankova, S. 2017. "Identifications of Iron Age Tattoos from the Altai-Sayan Mountains in Russia" i Krutak, L. & Deter-Wolf, Aa. (eds.) *Ancient Ink. The Archaeology of Tattooing*. Washington University Press.
- Rees, O. 2020. "Incompatible Inking Ideologies in the Ancient Greek World", i Kloss (2020): 277-94.
- Reid-de Jong, V. & Bruce, A. 2020. "Mastectomy tattoos: An emerging alternative for reclaiming self", *Nursing Forum. An independent voice for nursing* 55: 695-702.
- Schilkrou, E. 2004. "Inscribing the Body", *Annual Review of Anthropology* 33: 319–44.
- Sizer, L. 2020. "The Art of Tattoos", *British Journal of Aesthetics* 60: 419-33.

- Steckdaub-Muller, I. 2018. "You've Got to Do This like a Professional – Not like One of These Scratchers! Reconstructing the Professional Self-Understanding of Tattoo Artists", *Cambio* 8: 43-54.
- Sørensen, L.W. 2019. "The Colossus of Rhodes: A Powerful Enigma", i Schierup, S. (ed.) *Documenting Ancient Rhodes: Archaeological Expeditions and Rhodian Antiquities*. Gösta Enbom Monographs 6. Aarhus: 16-34.
- Sørensen, M.S. 2021a. "Kroppen er min dagbog" *Politiken* lørdag 19. juli, 4-5.
- Sørensen, M.S. 2021b. "Tendens: Flere over 60 år bliver tatoveret", *Politiken* lørdag 19. juli, 6.
- Tsiafakis, D. 2016. "Ancient Thrace and the Thracians through Athenian Eyes" i Georgieva, R., S. Yanakieva & K. Porozhavov. *TRACIA XXI*. Sofia: 61-282.
- Yatsenko, S.A. 2013. "The Tattoo System in the Ancient Iranian World" i Della Casa, P. & C. Witt (2013): 97-101.